

В. Ю. Грегуль,
аспірант, Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-1083-0721>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.15.242

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

V. Gregul,
Postgraduate student, State University of Trade and Economics

BUDGET EXPENDITURES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC TRANSFORMATION

У статті розкрито сутність формування видатків бюджету в умовах економічних перетворень. Важливим є, що бюджетна політика як один із дієвих інструментів державного впливу на соціально-економічні процеси має формуватися на основі стратегічних державних пріоритетів, результативності та ефективності бюджетних видатків та повинна враховувати актуальні тенденції розвитку економіки, соціальної сфери та демографічних змін у країні. Визначено, що для підвищення результативності бюджетної політики у вирішенні пріоритетних завдань розвитку держави необхідно посилити роль бюджетних видатків як дієвого інструменту стимулювання економічного зростання. Обсяг та структура бюджетних видатків формуються під впливом функцій та завдань держави щодо забезпечення суспільного розвитку, проведення соціально-економічних трансформацій, рівня державного регулювання економіки, темпів і динаміки економічного розвитку, визначених пріоритетних напрямів суспільної діяльності. Доцільним є запровадження ефективної системи бюджетного регулювання у сфері видатків створить передумови для сталого економічного зростання, соціального розвитку, забезпечення якісних державних послуг та проведення результативних перетворень в основних сферах суспільного життя. Визначення стратегічних напрямів бюджетної політики у сфері видатків передбачає перехід від управління ресурсами до управління результатами. Це потребує запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності, що забезпечить оптимальний розподіл бюджетних ресурсів на підставі загального рівня досягнутих результатів і відповідності програм стратегічним пріоритетам держави. Показано, що видатки бюджету відіграють ключову роль як інструмент забезпечення соціально-економічних процесів і є дієвим механізмом реалізації державної економічної політики. Основне завдання бюджетної політики у сфері видатків полягає у забезпеченні оптимального використання бюджетних ресурсів із спрямуванням на економію та підвищення ефективності бюджетних коштів. Особливо актуальним це є в умовах воєнного стану, коли потреба в раціональному використанні бюджетних коштів набуває особливої ваги для підтримання належної якості надання державних послуг.

The article reveals the essence of the formation of budget expenditures in the context of economic transformations. It is important that budget policy as one of the effective instruments of state influence on socio-economic processes should be formed on the basis of strategic state priorities, effectiveness and efficiency of budget expenditures and should take into account current trends in the development of the economy, social sphere and demographic changes in the country. It was determined that in order to increase the effectiveness of budget policy in solving priority tasks of state development, it is necessary to strengthen the role of

budget expenditures as an effective tool for stimulating economic growth. The volume and structure of budget expenditures are formed under the influence of the functions and tasks of the state in ensuring social development, carrying out socio-economic transformations, the level of state regulation of the economy, the pace and dynamics of economic development, and the identified priority areas of social activity. The combination of these factors forms the system of budget expenditures at a certain stage of society's development in accordance with the dynamics of socio-economic processes. It is advisable to introduce an effective system of budget regulation in the field of expenditures, which will create the prerequisites for sustainable economic growth, social development, the provision of quality public services and effective transformations in the main spheres of public life. Defining strategic directions for budget policy in the area of expenditure implies a shift from resource management to results management. This requires the introduction of a sound performance monitoring system that will ensure the optimal allocation of budget resources based on the overall level of results achieved and the relevance of programs strategic priorities of the state. It is shown that budget expenditures play a key role as a tool for ensuring socio-economic processes and are an effective mechanism for implementing state economic policy. The main task of budget policy in the field of expenditures is to ensure the optimal use of budget resources with a focus on saving and increasing the efficiency of budget funds. This is especially relevant in conditions of martial law, when the need for rational use of budget funds becomes particularly important for maintaining the proper quality of public services.

Ключові слова: бюджет, бюджетна політика, бюджетний механізм, видатки бюджету, економічні перетворення.

Key words: budget, budgetary policy, budgetary mechanism, budget expenditures, economic transformations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку фінансово-бюджетних відносин можна назвати праці Е.Аткінсона, Ш. Бланкарта, Дж. М.Кейнса, В.Нордхауса [2], К.Пау, В.Танзі, П.Самуельсона [2], Дж. Стігліца. Питання фінансово-бюджетної політики, формування видатків бюджету досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої [1, 7], С. Качули [5], І. Лук'яненко, А. Мазаракі, В. Макогон [8], Л. Лисяк, І. Луніної, М. Пасічного [1,7], Ю. Радіонова, О.Самошкіної [4], В.Федосова, І.Чугунова [1, 3— 10] та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням дослідження є розкриття сутності та удосконалення механізмів формування видатків бюджету в умовах економічних перетворень. Важливим є створення дієвої системи оцінки результативності бюджетних програм для раціонального розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками бюджетних коштів і бюджетними програмами. Необхідним є оптимізація обсягу та структури бюджетних видатків з одночасним підвищенням ефективності й результативності використання бюджетних коштів для забезпечення до-

статньо високої якості державних послуг за умов обмеженості фінансових ресурсів. Вагомим є, що видатки бюджету відіграють ключову роль як інструмент забезпечення соціально-економічних процесів і є дієвим механізмом реалізації державної економічної політики. Основне завдання бюджетної політики у сфері видатків полягає у забезпеченні оптимального використання бюджетних ресурсів із спрямуванням на економію та підвищення ефективності бюджетних коштів. Особливо актуальним це є в умовах воєнного стану, коли потреба в раціональному використанні бюджетних коштів набуває особливої ваги для підтримання належної якості надання державних послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

За своєю економічною природою бюджетні видатки відображають сукупність економічних відносин, що виникають у процесі розподілу та використання коштів бюджетного фонду для задоволення суспільних потреб. Особливість їх функціонування полягає в тому, що через видатки бюджету держава реалізує свої ключові функції. Сутність бюджетних видатків як економічної категорії розкривається через їх функції: перерозподільчу, стабілізаційну, регулюючу, стимулюючу та контрольну. Одним із провідних завдань бюджетної політики держави є вдосконалення застосування регулюючої

функції видатків для досягнення визначених пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. В рамках реалізації регулюючої функції бюджетні видатки виступають як інструмент впливу на суспільний розвиток, ефективність і результативність якого залежать від обґрунтованого визначення обсягів та структури видаткової частини бюджету відповідно до стратегічних цілей розвитку економіки. Для підвищення результативності бюджетної політики у вирішенні пріоритетних завдань розвитку держави необхідно посилити роль бюджетних видатків як дієвого інструменту стимулювання економічного зростання. Обсяг та структура бюджетних видатків формуються під впливом функцій та завдань держави щодо забезпечення суспільного розвитку, проведення соціально-економічних трансформацій, рівня державного регулювання економіки, темпів і динаміки економічного розвитку, визначених пріоритетних напрямів суспільної діяльності. Сукупність цих чинників формує систему бюджетних видатків на певному етапі розвитку суспільства відповідно до динаміки соціально-економічних процесів.

Головним завданням політики у сфері бюджетних видатків є оптимізація їх обсягу та структури з одночасним підвищенням ефективності й результативності використання бюджетних коштів для забезпечення достатньо високої якості державних послуг за умов обмеженості фінансових ресурсів. Враховуючи тісний взаємозв'язок між бюджетними видатками та соціально-економічними показниками розвитку країни, зміни у динаміці суспільних процесів потребують коригування бюджетної політики у сфері видатків, що у свою чергу дозволяє впливати на майбутній розвиток держави. Обсяг та внутрішня структура бюджетних видатків відображають перелік і пріоритети суспільного розвитку, держава може впроваджувати виражену соціально-економічну політику, яка орієнтована на задоволення актуальних потреб суспільства, запобігання негативним тенденціям в економічній та соціальній сфері у майбутньому. Планування бюджетних видатків має базуватися на ретельному аналізі соціальних і економічних показників, що дозволить прогнозувати можливі зміни у макроекономічній та демографічній ситуації, розробляти відповідні бюджетні заходи й приймати своєчасні регулюючі рішення для забезпечення належного обсягу видатків, який би одночасно відповідав потребам суспільства та сприяв розвитку соціально-економічних процесів. При цьому допускається застосування обґрунтованого рівня бюджетного дефіциту. В умовах обмежених ресурсів фінансове забезпечення суспільного розвитку можливе за умови оптимізації видаткової частини бюджету з урахуванням основних соціально-економічних пріоритетів [8].

Бюджетне регулювання у сфері видатків спрямоване на оптимізацію їх обсягу і структури для забезпечення максимально ефективного впливу на соціально-економічний розвиток. Підвищення ефективності цієї системи залежить від розуміння її економічної суті, вдосконалення теоретичних і методологічних підходів до формування видаткової частини бюджету з урахуванням пріоритетності та циклічності розвитку. Бюджетне регулювання як складова

системи державного управління включає такі компоненти, як видаткова та дохідна частини бюджету, бюджетний дефіцит, державний борг, міжбюджетні відносини. Збільшення бюджетних видатків через дефіцит бюджету може залишатися актуальним і під час економічного зростання для підтримки темпів економічного розвитку та фінансування структурних перетворень у пріоритетних секторах економіки. Використання дефіциту бюджету як додаткового джерела фінансування можливе за умови, що темпи зростання ВВП перевищують темпи збільшення державного боргу. У періоди стійкого економічного розвитку доцільно переглядати обсяги та структуру видатків бюджету, що сприятиме скороченню державного боргу.

Запровадження ефективної системи бюджетного регулювання у сфері видатків створить передумови для сталого економічного зростання, соціального розвитку, забезпечення якісних державних послуг та проведення результативних перетворень в основних сферах суспільного життя. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що в періоди рецесії або трансформаційних змін бюджетне регулювання посилюється через реалізацію системи державного регулювання, що супроводжується збільшенням бюджетних видатків і зміною їх структури для стимулювання попиту та економічного зростання.

Видатки бюджету відіграють ключову роль як інструмент забезпечення соціально-економічних процесів і є дієвим механізмом реалізації державної економічної політики. Основне завдання бюджетної політики у сфері видатків полягає у забезпеченні оптимального використання бюджетних ресурсів із спрямуванням на економію та підвищення ефективності бюджетних коштів. Особливо актуальним це є в умовах воєнного стану, коли потреба в раціональному використанні бюджетних коштів набуває особливої ваги для підтримання належної якості надання державних послуг. Водночас соціально-економічні показники розвитку держави перебувають у постійному взаємозв'язку з бюджетною політикою, зокрема її видатковою частиною. Будь-які зміни в суспільних процесах ініціюють трансформацію бюджетної політики, що суттєво впливає на динаміку соціально-економічного розвитку країни. Для раціонального та результативного розподілу бюджетних ресурсів між розпорядниками бюджетних коштів і бюджетними програмами важливо створити ефективну систему оцінки результативності бюджетних програм. Така система дозволяє оптимізувати перелік програм, удосконалювати їхню внутрішню структуру, виявляти програми з низькою ефективністю, економити бюджетні ресурси та спрямовувати зекономлені кошти на підтримку більш пріоритетних напрямів. Вагомим елементом такої системи є моніторинг результативності бюджетних програм, що здійснюється шляхом порівняння запланованих і фактичних показників виконання програм за критеріями витрат, обсягу виробленого продукту, рівня ефективності та якості. Узагальнюючий коефіцієнт результативності дозволяє комплексно оцінити успішність реалізації бюджетної програми. Система бюджетного регулювання у сфері видатків може бути ефективно відображена через структурно-функціональ-

ну модель, побудовану на концепціях адаптивної бюджетної архітектури, що передбачає регулювання обсягу та структури видаткової частини бюджету, рівня бюджетного дефіциту з урахуванням змін соціально-економічних процесів, динаміки бюджетних доходів та показників державного боргу. Зазначене надає можливість підвищити стійкість і збалансованість бюджетної системи, покращити якість процесу формування бюджетних видатків. Відповідно, це сприятиме трансформації бюджетних видатків у вагомий інструмент стимулювання соціально-економічного розвитку держави [9].

Система управління видатками бюджету являє собою сукупність дій учасників бюджетного процесу, що реалізуються в межах їхніх повноважень і пов'язані з формуванням, розподілом та використанням бюджетних коштів, а також із здійсненням контролю за дотриманням вимог бюджетного законодавства. Ці дії спрямовані на досягнення визначених цілей, виконання завдань і досягнення конкретних результатів діяльності відповідних суб'єктів управління, із забезпеченням ефективного, результативного та цільового використання бюджетних ресурсів. Одним із найбільш поширених методів середньострокового управління бюджетними видатками, що активно використовується у практиці багатьох зарубіжних країн, є метод базисного управління, сутність якого полягає у розрахунку обсягу видатків бюджету на основі базового прогнозу соціально-економічного розвитку держави. Визначений прогнозний обсяг бюджетних видатків розподіляється відповідно до пріоритетів бюджетної політики, що формуються в середньострокових стратегічних та програмних документах розвитку країни. На базі такого розрахунку формується обсяг базового бюджету, до якого додаються ресурси, необхідні для реалізації нових бюджетних програм. Отриманий сукупний обсяг може виступати основою для встановлення граничних меж видатків для головних розпорядників бюджетних коштів у середньостроковому періоді. Базисний підхід до планування видатків бюджету застосовується для забезпечення послідовності бюджетної політики, завершення розпочатих програм, а також для обмеження розширення нових бюджетних зобов'язань, не забезпечених реальними фінансовими ресурсами.

Аналітичний метод формування показників видаткової частини бюджету передбачає визначення планових змін у бюджетних видатках порівняно з базовим періодом на основі впливу певних економічних, соціальних, фінансових чинників. Цей підхід базується на аналізі фактичних результатів виконання бюджету за попередні періоди та включає прогнозування й планування відповідних бюджетних показників з урахуванням чинників, що впливатимуть на обсяг і структуру видаткової частини бюджету в майбутньому.

Застосування цього методу дозволяє здійснювати більш точно обґрунтування планових обсягів видатків завдяки поглибленому аналізу тенденцій і змін у бюджетному процесі. Планові показники формуються на основі порівняльного аналізу минулих і поточних даних, оцінки факторів, які можуть змінити бюджетні пропорції в наступних періодах. До таких факторів належать, зокрема, зміни у законодавстві, пріоритети державної полі-

тики, соціально-економічні виклики, динаміка макроекономічних показників тощо. У межах аналітичного методу активно використовується метод екстраполяції, який передбачає визначення прогнозного обсягу й структури бюджетних видатків шляхом продовження тенденцій, що спостерігалися у попередніх періодах. Такий підхід ґрунтується на аналізі динаміки планових і фактичних показників попередніх бюджетних циклів і дає змогу сформувати обґрунтовані прогнозні параметри бюджету, підвищуючи рівень передбачуваності та обґрунтованості формування видаткової частини бюджету [10].

Вагомим інструментом фінансового управління є програмно-цільовий підхід формування бюджетних видатків. Цей метод передбачає здійснення планування, реалізації та контролю витрачання бюджетних коштів у розрізі розпорядників бюджетних коштів з обов'язковим урахуванням досягнення суспільно значущих результатів як у річному, так і в середньостроковому горизонті. Основними перевагами цього підходу є орієнтація на кінцевий результат, підвищення відповідальності розпорядників за ефективність використання коштів, стратегічний підхід до формування видатків, перехід від управління ресурсами до управління результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу. Застосування програмно-цільового підходу посилює значимість бюджетної результативності та ефективності у процесі досягнення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку держави. Це потребує розробки чітких кількісних і якісних показників результативності, які охоплюють обсяг витрат, кількість та якість виробленого продукту, рівень ефективності та інші характеристики, що відображають ступінь досягнення запланованих результатів бюджетних програм. Оцінка ефективності бюджетних видатків здійснюється через постійний моніторинг результативності реалізації бюджетних програм. Такий моніторинг передбачає систематичний перегляд та оптимізацію переліку програм, вдосконалення їхньої внутрішньої структури, а за потреби припинення фінансування неефективних бюджетних програм. Це забезпечує підвищення загальної результативності використання бюджетних ресурсів і посилює адресність та обґрунтованість фінансування державних пріоритетів.

Визначення стратегічних напрямів бюджетної політики у сфері видатків передбачає перехід від управління ресурсами до управління результатами. Це потребує запровадження обґрунтованої системи моніторингу результативності, що забезпечить оптимальний розподіл бюджетних ресурсів на підставі загального рівня досягнутих результатів і відповідності програм стратегічним пріоритетам держави. В цьому контексті програмно-цільовий метод управління бюджетними видатками виступає як ефективна методологія, що охоплює прогнозування, планування, виконання та контроль реалізації видаткової частини бюджету в розрізі бюджетних програм. Цей метод базується на тісному зв'язку між обсягами виділених бюджетних коштів і рівнем досягнутих результатів. Програмно-цільовий підхід спирається на стратегічні плани розвитку окремих галузей та стратегічні плани діяльності розпорядників бюджетних коштів. Основними перевагами програмно-цільового

підходу є його орієнтація на кінцевий результат, довгостроковий характер формування видаткової частини бюджету, перехід від ресурсного до результативного управління бюджетом, а також всеохоплюючий характер від етапу планування до контролю та оцінки ефективності реалізованих заходів. Цей підхід створює умови для забезпечення адаптивності бюджетної політики та її здатності своєчасно реагувати на виклики соціально-економічного розвитку, що є особливо важливим в умовах воєнного стану. Такі дослідження мають визначальне значення для ухвалення обґрунтованих рішень щодо оптимального використання обмежених бюджетних ресурсів і забезпечення стійкого розвитку держави.

ВИСНОВКИ

Основною метою при формуванні видаткової частини бюджету має стати обґрунтоване визначення її обсягу та структури задля досягнення визначених стратегічних пріоритетів суспільного розвитку. Бюджетна політика в країнах із розвинутою економікою характеризується посиленням регулюючої функції бюджетних видатків у вирішенні ключових завдань економічного та соціального розвитку. Особливо важливою ця функція стає у періоди економічної рецесії, трансформаційних змін економіки, коли зростає потреба у посиленні бюджетного впливу через збільшення обсягів видатків на стимулювання внутрішнього попиту та забезпечення економічного зростання. Бюджетна політика як один із дієвих інструментів державного впливу на соціально-економічні процеси має формуватися на основі стратегічних державних пріоритетів, результативності та ефективності бюджетних видатків та повинна враховувати актуальні тенденції розвитку економіки, соціальної сфери та демографічних змін у країні. Це дозволить створити комплексну систему бюджетного управління, що буде здатною забезпечити ефективне функціонування країни та сприяти її сталому соціально-економічному розвитку. Досвід провідних країн із розвинутою показує, що ефективне застосування бюджетних видатків як інструменту регулювання економічних і соціальних процесів сприяє зміцненню бюджетної системи, забезпечує достатньо високі темпи економічного зростання та підтримує соціальну стабільність. Бюджетні видатки як інструмент регулювання соціально-економічних процесів є механізмом реалізації державної економічної політики. Головним завданням політики у сфері бюджетних видатків є оптимізація їх обсягу та структури з одночасним підвищенням ефективності й результативності використання бюджетних коштів для забезпечення суспільного розвитку за умов обмеженості фінансових ресурсів.

Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канева, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Самуельсон Пол Э., Нордхаус Вільям Д. Економіка. 19-е изд.: пер. с англ. М.: Вільямс, 2015. 1360 с.
3. Чугунов І.Я., Брижан К.В. Бюджетна політика в умовах трансформації економіки // Економічний

вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2017. № 32/1. С. 241—251.

4. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С. 103—121.

5. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. Вісник КНТЕУ. 2020. № 2. С. 87—98.

6. Chugunov I.Y. Budget mechanism for regulation of economic development. K.: NIOS, 2003. 488 p.

7. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.

8. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023, № 12 (1), pp. 1—11.

9. Chugunov I., Liubchak I. Budgeting under martial law. Scientia fructuosa. 2024. № 5. P. 4—14.

10. Chugunov Igor. Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country. Demography and Social Economy. 2024 № 4 (58). P. 113—127.

References:

1. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasichnyi, M.D. (2018), *Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehulivannia ekonomiky: monohrafiia* [Budget and tax policy in the system of economic regulation], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.

2. Samuel'son, P.E. and Nordkhaus, V.D. (2015), *Ekonomyka* [Economics], Vyl'iams, Moscow, Russia.

3. Chuhunov I.Ya. and Bryzhan K.V. (2017), "Budgetary policy in the context of economic transformation", *Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 32/1, pp. 241—251.

4. Chuhunov I.Ya. and Samoshkina O.A. (2019), "Budget expenditures in the system of state regulation of the socio-economic development of the country", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 103—121.

5. Chuhunov, I.Ya. and Kachula, S.V. (2020), "State financial policy to ensure the social development of society", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 87—98.

6. Chugunov, I.Y. (2003), *Budget mechanism for regulation of economic development*, NIOS, Kyiv, Ukraine.

7. Chugunov, I. Kaneva, T. and Pasichnyi, M. (2018), *Budget policy of social development*, Scientific Route, Tallinn, Estonia.

8. Chugunov, I. Makohon, V. Titarchuk, M. and Krykun, T. (2023), "The budget policy of Ukraine under martial law", *Public and Municipal Finance*, vol. 12 (1), pp. 1—11.

9. Chugunov, I. and Liubchak, I. (2024), "Budgeting under martial law", *Scientia fructuosa*, vol. 5, pp. 4—14.

10. Chugunov, I. (2024), "Financial and Budgetary Policy as a Component of the Resilience of State Finances and Socio-Economic Development of the Country", *Demography and Social Economy*, vol. 4 (58), pp. 113—127.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2025 р.